

F R E D N I N G S V Æ R D I E R

TOLDKAMMERET

AARHUS KOMMUNE

Besigtigelsesdato:
Besigtiget af:
Journalnummer:

04.11.2014
Maria Wedel Søe
2013-7.82.07/751-0001

Kommune:
Adresse:
Betegnelse:
Fredningsår:
Omfang:

Aarhus Kommune
Havnen 165, 8000 Aarhus C
Toldkammeret
1985
*Toldkammerkomplekset med
hegnsmur mod Havnegade (1895-97
af Hack Kampmann).*

— BYGNINGSBESKRIVELSE

Toldkammeret ligger midt på Aarhus Havn med facaden vendt mod øst ud mod havnen og Aarhusbugten. Bygningen er fritliggende og omgivet af veje, jernbanen og parkeringspladser.

Bygningskomplekset består af en toetagers midterfløj, hvorfra et femetagers, firkantet midtertårn rejser sig. Tårnet flankeres af to ottekantede hjørnetårne, hvorfra der til begge sider udgår en lang sidefløj i to etager. Den sydlige sidefløj er sammenbygget med en femsided pakhushbygning, der er i én etage og har tre helgavle. Mod vest findes en nyere, lav tilbygning, en hegnsmur med halvtæg og en portbygning, der lukker sig omkring et indre, brolagt gårdrum.

Hele bygningskomplekset er opført i grundmur på en sokkel af granitkvadre, og facaderne er i rød, blank mur, hvori der flere steder indgår mønstermuring af mørkere og lysere sten samt formsten. Murene prydes tillige af mange vandrette bånd i lys sandsten. Det høje tårn er øverst udsmykket med inskription, ur med tilhørende urværk og klokke, og på hvert hjørnetårn findes en lille, rundbuet karnap. Facaderne afsluttes af en hovedgesims i træ, et bredt udhæng med bemalinger og kobbertagrender med dekorative rendejern samt nedløbsrør af kobber. Hvor der er helgavle, afsluttes tagudhænget af lyse vindskeder med forskellige udskæringer. Tagfladerne er belagt med skifer, dog har den lave tilbygning tagpaptæg. Skifertagene er udført med kobberinddækninger, og tårnene afsluttes af kobberpinakler. I både tagflader og rygninger ses ældre skorstenspiber i rød, blank mur med mønstermuring samt smedejernsfugle placeret oven på piberne.

I midtertårnet findes et markant indgangsparti. Døren heri er en ældre, tofløjet, massiv teaktræsør med bronzegreb og opdelt overvindue. Døren indrammes af granitindfatninger, ligesom de to vinduer på hver side af denne. Døren krones af en sandstenstavle, og herover ses et parti med tre små vinduer. Alle vinduer i

Sammenstillingen af midtertårnet og de to ottekantede hjørnetårne.

indgangspartiet afsluttes af rundbuede blændingsfelter med sandstensdekorationer og bryn med vederlags- og slutsten. I indgangspartiets blændingsfelter er motiver, der blandt andet forestiller skibe, Aarhus' byvåben, det danske rigsvåben og Christian den IX's monogram. På hver side af døren ses tillige et hundehoved udhugget i sandsten. Bygningens øvrige døre er ældre eller nyere døre i teaktræ med bronzegreb og forskellige dekorative indfatninger af granit-, kalk- og sandsten samt røde formsten. I portbygningen ses en ældre, tofløjet smedjernsgitterport. Vinduerne i toldkammeret varierer i størrelse, alder og sprosseopdeling. Fælles for alle vinduerne er, at de er hvidmalede og har markante indfatninger samt afsluttes af rundbuede blændinger med forskellig dekoration. I de øverste etager sidder vinduerne parvist og adskilt af en smal granitsøjle. De fleste vinduer har kraftige sålbænke i granit. I tagfladerne ses rækker af små, skiferklædte taskekviste med spidse gavltrekanter og husbrande i træ over torammede, småtopsprossede vinduer.

Midtertårnet.

Den oprindelige grundplan er i store træk bevaret. I det høje tårn findes en forhal og en oprindelig hovedtrappe i granit. I sydføjens stueetage er et stort, gennemgående rum med støbejernssøjler og monierhvælv, mens der på førstesalen er en lang, central gang med store, tofløjede døre, som giver adgang til mindre kontorer. I nordfløjen indeholder stueetagen oprindelige kontorrum, og på førsteetagen er en lejlighed samt større rum med nyindrettede kontorer. Tagetagen har store, åbne rum med en nyere kontorindretning, mens spidslofterne herover og loftet i det høje tårn er uudnyttede. I de to ottekantede tårne er der indrettet kontorer på hver etage, og i stueetagen er vægge og lofter malet med detaljerige dekorationer. Materialeholdningen i toldkammeret er velbevaret, herunder ældre brædegulve, terrazzogulv i forhallen, pudsede vægge og lofter samt ældre bygningsdele og -detaljer såsom hoved- og bitrappes, revle- og fyldingsdøre med gerichter, paneler, tagkonstruktioner og et urværk i tårnet. De nyere materialer er udført traditionelt og underordner sig den øvrige arkitektur; eksempelvis er de nyere døre glatte branddøre eller glassdøre. Pakhuset er indrettet med en restaurant i stueetagen, mens de øvrige etager er uudnyttede. Store dele af to ældre elevatorer er bevaret, ligesom brædegulve og -lofter samt pakhuskonstruktionen. Under bygningen er en kælder, der anvendes til teknik og opbevaring.

— BYGNINGSHISTORIE

De ældste toldbygninger i Aarhus lå ved en tidligere havn længere inde i byen ved Aarhus Å. I takt med havnens udvidelse blev toldkammerfunktionen flyttet længere ud mod bugten, og derfor lod staten i 1868 opføre et mere stateligt toldkammer. Byens rivende udvikling betød en syvdobling af byens befolkningstilvækst fra 1850

til 1900, og på daværende tidspunkt var Aarhus langt foran andre danske købstæder. Derfor blev det besluttet at den kgl. bygningsinspektør Hack Kampmann skulle tegne en ny bygning på den trekantede grund mellem jernbanen, Havnegade og havnens midterbassin. Toldkammeret åbnede i 1898 og herfra skulle opkræves told, føres tilsyn med skibsfarten og toldstedets kyster, forvaltes en række forbrugsbeskatningslove samt føres tilsyn med ind- og udførsel af varer. Hermed blev Aarhus Havn en omladningsstation mellem de store verdenshave og det jyske jernbanenet. Bygningen rummede oprindeligt kontorer til told- og havneadministration, en vejerbod og et pakhus. De handlende havde brug for frilagre, hvor varerne kunne henligge uden at være fortoldet, og derfor blev der indrettet frilagre på førstesal med to elevatorer. Bygningens tag var oprindeligt beklædt med mønsterlagt grønt og rødt skifer.

I 1990 ophørte Aarhus Toldkammer med at fungere som selvstændig etat. Herefter indgik det i Told- og Skatteregion Aarhus. I 1995 flyttede Told- og Skatteregionen til nye lokaliteter, og toldbygningen blev efterfølgende sat til salg. I 1996 overgik bygningen fra Skatteministeriet til Kulturministeriet, hvormed dele af Aarhus Arkitektskole flyttede ind i toldkammeret. I 2004 blev bygningen solgt og indrettet til kontorer samt en restaurant i pakhusets stueetage.

KILDER

<http://aarhuswiki.dk/wiki/Toldbygningen>

Aarhus gennem tiderne bd. 4. Den indre by i Århus red. Ole Østergaard.

Arkitekt Hack Kampmann, Af Johan Bender, Forlaget Klematis, 2014.

MILJØMÆSSIG VÆRDI

Den miljømæssige værdi for Aarhus Toldkammeret knytter sig til den centrale placering ved Aarhus havnefront, mellem jernbaneskinne og havnebassin, som afspejler bygningens oprindelige funktion. Bygningens form og facader er iøjnefaldende, og toldkammeret er med til at give karakter til havnen.

Hertil kommer den brede trappe mellem de to hjørnetårne, der er med til at iscenesætte en formel ankomst til bygningen, mens det lukkede gårdrum har en mere anonym fremtræden og afspejler en mere praktisk anvendelse.

En af de to små karnapper på de ottekantede tårne.

Gesimsen i træ samt kobber nedløbsrør og tagrender.

— KULTURHISTORISK VÆRDI

Den kulturhistoriske værdi knytter sig til bygningens oprindelige funktion som toldkammerbygning, der formidler, at Aarhus i slutningen af 1800-tallet var en driftig havneby med anløb af skibe med varer til fortoldning. Havnens industri havde stor betydning for byens vækst, og en ny stor toldkammerbygning, opført som et arkitektonisk mesterværk, gav byen mulighed for at fremføre sig som en af de vigtigste havnebyer i landet.

Hack Kampmann havde stor indflydelse på udviklingen af Aarhus, efter at han i 1892 blev udnævnt som kongelig bygningsinspektør for Nørrejylland og stod for opførelsen af mange offentlige bygninger og institutioner. Toldkammerbygningen er en fornem repræsentant for Hack Kampmanns virke som arkitekt og vidner endvidere om datidens stilmæssige tendenser, der tog udgangspunkt i historicismen. Mod 1800-tallets slutning blev der skabt en særlig nordisk nationalromantik og en stigende interesse for det, der blev opfattet som traditionelle danske materialer, herunder tegl, tømmer og granit. Hertil kom den nylige opståede, nationale begejstring for formteglsten, som i stor stil kom i produktion i denne periode. Formsproget var inspireret af den tyske og østrigske jugendstil, og Hack Kampmann var en af stilens største danske arkitekter, endog med en mere stram og symmetrisk tilgang. I Danmark er stilen kendt som skønvirkebevægelsen.

Mange af Hack Kampmanns bygninger er kendetegnet ved, at funktionen i høj grad er styrende for formen og er tydeliggjort i bygningernes udsmykning. I toldkammeret ses det blandt andet ved at bygningen fremtræder statslig samt ved den rige anvendelse af symboler inden for handel og skibsfart. Eksempler på dette findes især i indgangspartiets sandstensblændinger med blandt andet sømændenes skytshelgen Sankt Clemens, skibe, kornaks, toldvæsenets måle- og vejeinstrumenter samt våbenskjolde for by og rige. Hertil kommer inskriptionen i det høje tårn ”kongeligt Toldkammer Anno 1897”, hvilket står for Aarhus Toldkammer, samt snushundene i indgangspartiet, som symboliserer tolderne, der ville opsnuse alt, og de ottekantede hjørnetårnes karnapvinduer, der blev anvendt som udkigsposter. Endvidere ses over soklen rækker af mursten, der er præget med ”ATA”, hvilket tillige henviser til Aarhus Toldkammer.

I toldkammerbygningens indre knytter den kulturhistoriske værdi sig til den videre fortælling om bygningens oprindelige funktion. Dette ses af den ældre grundplan med blandt andet stueetagens

Eksempel på mønstermuring og detaljeret vindskede i pakhusesets gavle.

Indgangspartiet med sandstensblændinger og hundehoveder.

offentlige og repræsentative forhal, det store rum, som tidligere fungerede som vejerbod, og de oprindelige kontorer til regnskabsfolk og toldere. I de to hjørnetårne findes de fornemmeste kontorer oprindeligt til brug for havneopsynsmanden og toldinspektøren. Udsmykningerne i loftet henviser til bygningens nære kontakt til havet i form af de maritime motiver. Ydermere er strukturen på førstesalen bevaret med tjenestelejligheden samt den lange gang med nummererede, brede døre, som vidner om det oprindelige frilager, og på traditionel vis er bygningen forsynet med sekundære trapper med en sliske samt kælderrum og uudnyttede tagrum til opbevaring. Ydermere er det oprindelige urværk bevaret øverst i tårnet. I pakhuset påviser både de store, åbne pakhuslofter, den kraftige konstruktion med søjler, drager, bjælker og kopbånd samt de ældre elevatorer, at denne bygning har fungeret som lagerbygning.

To af de små kviste med husbrande og en af skostenspiberne med mønstermuring og afslutning med fugle.

— ARKITEKTONISK VÆRDI

Den arkitektoniske værdi relaterer sig til bygningens store, sammensatte og velproportionerede bygningsvolumen, der med et fast arkitektonisk greb er tilpasset den trekantede grund og er orienteret mod havnen. Stilen refererer på mange måder til middelalderarkitekturen, og det 14 meter høje midtertårn og de ottekantede sidetårne illuderer Aarhus' byvåben og fremtræder næsten som byport, når man ankommer fra vandsiden. Profilet har stor lighed med domkirken, samt refererer til det franske slot "Château de Chaumont", som Hack Kampmann var meget optaget af.

Bygningens overordnede symmetri, ensartede materialeholdning, vinduesrækker og gennemgående detaljer sørger for, at bygningen opfattes helstøbt og robust. Dette underbygges af den markante granitsokkel, der visuelt forhøjes med rækkerne af "ATA-sten" samt lysere sandsten. Hertil kommer værdien af de mange mønstermurede partier, der opbryder de ellers sammenhængende murflader og danner gavltrekanter og friser, samt fremhæver stik og blændingsfelter. Stenenes varierende brænding giver murene en levende stofflighed. I hele bygningen er materialernes variation og farver med til at fremhæve bygningsdele og -detaljer, hvilket resulterer i en elegant arkitektur. Facadens fremtrukne eller tilbageliggende partier skaber en dynamisk bygningskrop, og udtrykket forstærkes af reliefvirkningen fra dørenes og vinduernes placering i facaderne.

I det indre knytter den arkitektoniske værdi sig til den centrale forhal med høje paneler og kraftige dørindfatninger, der hænger naturligt sammen med den tragtformede hovedtrappe. Foruden forhallen fremtræder stueetagens kontorer i de ottekantede tårne som de mest dekorerede rum med både udsmykning af vægge og lofter. I hele bygningen gælder det, at de højloftede rum fremtræder

Eksempel på murværkets specialfremstillede "ATA-sten".

helstøbte grundet den bevarede, traditionelle materiale- og farveholdning, som understøtter den righoldige, men stadig beherskede ornamentik samt udførelsen af bygningsdetaljer som døre, trapper og paneler. Resultatet er en statslig og formel atmosfære.

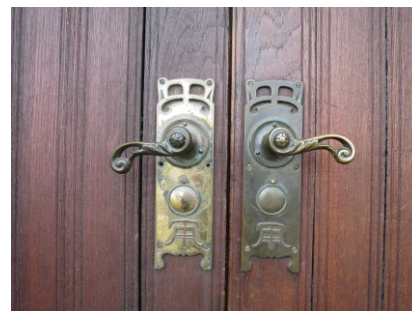
— BÆRENDE FREDNINGSVÆRDIER

De bærende fredningsværdier for toldkammeret knytter sig i det ydre til bygningens sluttede form med midterfløj, tårne, sidefløje, pakhus, hegsmur og portbygning. Hertil kommer alle bygningsdele og -detaljer, herunder granitsoklen, de røde, blanke mursten i forskellig brænding, formsten, gesimser og sandstensdetaljer, alle ældre døre, vinduer og kviste med samtlige detaljer såsom greb og hængsler samt lamperne over dørene. Ydermere gælder det de store, delvist ubrudte skifertage med kobberinddækninger. Endelig knytter de bærende fredningsværdier sig til den traditionelle materiale- og farveholdning.

De bærende fredningsværdier for toldkammeret knytter sig i det indre til den velbevarede ældre grundplan, herunder især forhallen og det store trapperum. Hertil kommer det store rum mod syd, inddelingen med kontorer, tjenestelejlighed, fordelingsgang og mindre rum i forbindelse med frilageret samt de store åbne loftetager i alle bygninger og tårne. Endvidere gælder det alle velbevarede, ældre overflader, herunder brædde- og terrazzogulve, pudsede vægge og lofter, rundbuede åbninger samt alle bygningsdele og -detaljer herunder trapper, paneler, døre med gerichter, fordakninger, greb og hængsler samt alle bemalinger. Endelig knytter de bærende fredningsværdier sig til den traditionelle materiale- og farveholdning.

— ANBEFALINGER

Ingen angivet.

Hoveddørens greb.